

Artikkelserie/Working Paper Series

Artikkel/Working Paper 1:

Tankesmier som trendfenomen

*Trond Arne Undheim**

November 2005

Denne artikkelen sto på trykk i *Minerva* 03/2005.
This article was published in *Minerva* 03/2005.

LibLabs artikkelserie har som formål å bidra til oppbyggingen av en liberal politisk filosofi for Norge. Artikkelen representerer ikke LibLabs offisielle holdning i noe politisk spørsmål.

LibLab's working paper series aims to contribute to formulating a liberal political philosophy for Norway. Working papers do not represent LibLab's official position on any political question.

* Trond Arne Undheim (f. 1973) er styremedlem i Liberalt Laboratorium (LibLab), en nystartet sosialliberal tankesmie i Oslo. Han er nå nasjonal ekspert i Europakommisjonen i Brussels, utsendt fra Moderniseringsdepartementet. Undheim jobbet tidligere i Teknologirådet og har doktorgrad i sosiologi og teknologistudier fra NTNU.

Innholdsfortegnelse / Index

1. Tankesmier som trendfenomen	1
2. Tankesmiens historikk	2
3. Tankesmiens typologi.....	2
4. Trender og tankesmier	3
5. Nordiske tankesmier	3
6. Tenketankers rolle i den politiske prosessen	4
7. Kan tankesmier overleve i Norge?	5

1. Tankesmier som trendfenomen

Vi har ikke tradisjon for tankesmier i Norge. Kanskje fordi vi har organisert oss annerledes, kanskje fordi vi har en stor instituttsektor som tar alle talentene, eller kanskje fordi vi ikke har så gavmilde rikinger.

Men de siste par årene har det sprunget opp flere tankesmier likevel – Civita, Stiftelsen Manifest, Mandag Morgen og LibLab. Alle er startet av ildsjeler, den første er markedsliberalistisk og har næringslivsstøtte, den andre er venstreradikal, den tredje er tverrpolitisk uideologisk, den tredje er sosialliberal og drives mer uavhengig og dugnadsbasert. Alt i alt vil de høyne debattnivået – om de overlever. Men først: Hva er egentlig en tankesmie?

Først av alt er ordet tankesmie en nyvinning. Det å smi mens jernet er varmt er nemlig kjennetegnet på den type tankevirksomhet som bedrives, til forskjell fra det mer akademiske langsomme eller kanskje fra det industrielle mer kjappløsningsfokuserede. I hvert fall er det mer forståelig enn det engelske ordet "think tank". Alle ser det har å gjøre med tenkning, men hva i all verden har ordet "tank" med saken å gjøre? I følge Merriam-Webster Collegiate Dictionary har vi å gjøre med et institutt, en korporasjon eller gruppe organisert for tverrfaglig forskning (slik som teknologiske og sosiale utfordringer). Encarta World English Dictionary bringer inn et annet element – en komite av eksperter som forsker eller rådgir, spesielt til myndighetene.

Opprinnelsen er faktisk militær, "think tanks" var relativt sikre rom hvor militære planer og strategier kunne bli diskutert. Antagelig reflekterte fenomenet det faktum at militær planlegging etter hvert ble mer og mer komplekst på grunn av moderne krigføring og teknologi, samt at strategene ville sitte godt beskyttet. Tankesmiene bringer smeden og ildstedet inn i bildet og er både varmere og nærmere krigen – for det er våpen som smis: ideologiske våpen og argumenter.

Dagens ideologiske entreprenører finner vi ikke blant politikerne – der i gården foregår det et noe tregt generasjonsskifte. Heller ikke blant forskere – i academia råder kvalitetsreformen og -protestene. De nye tankesmiene kan være med å fylle tomrommet. Tankesmiene, i Norge såvel som internasjonalt, er arnesteder for kunnskap, policyutvikling og nettverk. Tradisjonelt sett er de knyttet til en ideologi og kanskje til spesielle policyområder eller har sitt utspring i en politisk gruppering.

Ofte utforsker tankesmiene en normativ retning - en ideologi eller verdisyn - og våger å tenke på nye løsninger for å realisere disse verdiene. Deres rolle er å drive intellektuelt og ideologisk entreprenørskap i politikken. Samtidig skal de være partipolitisk uavhengige, selv om de gjerne støtter en viss type politikk. For tankesmiene er det mindre viktig hvilke partier som blir valgt enn hvilket grunnlag de blir valgt på. De ønsker en prinsipiell, kunnskapsrik, og idébasert debatt som handler om de vanskelige, langsiktige spørsmålene om samfunnets utvikling. Men de prøver også å påvirke den politiske debatten og forme policy.

2. Tankesmiers historikk

Internasjonalt har slik virksomhet foregått lenge. Mange regner det britiske Fabian Society (1884) som verdens eldste tankesmie. Britiske Chatham House har gitt opphavet til begrepet "Chatham House rules", at man kan si til utenforstående hva som ble sagt, men ikke hvem som sa det. Ellers var amerikanske Russel Sage Foundation (1907) også tidlig ute. Brookings Institution (1927) er den første tankesmie hvor de fleste trekk fra dagens institusjoner er til stede, og Rand Corporation (1948) ble raskt den andre større nordamerikanske aktøren. I dag finnes en rekke kjente tankesmier i USA, blant annet American Enterprise Institute, Aspen Institute, Cato Institute, Center for American Progress, Heritage Foundation, Center for American Progress og Progressive Policy Institute. Flertallet er markedsliberale eller på et eller annet vis knyttet til republikansk tradisjon, enten de er markedsliberale (Cato) eller konservative (Heritage), men demokratene har i det siste fått øynene opp for dette og er i ferd med å danne sine institusjoner (Center for American Progress).

Tankesmier har forskjellig rolle i hvert land. I USA har de relativt sterk politisk innflytelse, i England har denne innflytelsen variert etter hvem som har sittet ved makten, i Frankrike er de også mektige, mens de i Tyskland og Nederland spiller mindre rolle. Den Europeiske Union har også ført med seg et kobbelt av tankesmier i Brussel, ofte med økonomisk støtte fra EU-kommisjonen og med medlemmer fra hele lobbyistmiljøet.

Det er vanskelig å få en fullstendig oversikt over hvor mange tankesmier som finnes i verden totalt sett, men det kan dreie seg om et sted mellom tre og fire tusen: I en undersøkelse ble det kartlagt 3200 institusjoner i 126 land (McGann & Weaver, 2000). Felles for de fleste av dem er at de beskjeftiger seg med offentlig politikk i en eller annen forstand, og at de ønsker å lage nye koblinger mellom kunnskap og politisk handling for å fremme bestemte verdier.

3. Tankesmiens typologi

Tankesmier er meget forskjellige. Hvis vi skal se på hva som skiller dem fra hverandre, kunne vi begynne med at tankesmier har forskjellig størrelse, siktemål, organisasjonsmodell, finansieringsgrunnlag, policyorientering, fokusområde og politisk betydning. Vi kan skille mellom noen hovedtyper:

- de kan være *akademisk orienterte* og legge vekt på forskningsbasis, analyse, metodikk og at de er del av peer-review og internasjonale akademiske fora, med sterk knytning til universiteter.
- de kan være *ideologisk orienterte* og ta utgangspunkt i noen visjonære ideer, grunntanker og verdier som de ønsker å fremme. Dette er gjerne de typiske gode verdier som ikke så mange er uenige i, slik som fred og fordragelighet, frihet, sosialt ansvar eller siden nittitallet: bærekraftighet. Men det er likevel også lett å finne markedsorientert retorikk her. I denne typen tankesmie er det også vi finner de typiske veldedige stiftelser eller *foundations* som har navnet etter sin grunnlegger, slik som f.eks *Bertelsmann Stiftung* i Tyskland.

- de kan være *politisk-ideologisk orienterte* og ha utspring fra et bestemt politisk miljø eller parti, nasjonalt eller overnasjonalt. Det er gjerne de mest ideologiske kombinert med de mest praktiske og kanskje internasjonale fløyene i slike miljøer som starter med tankesmier.
- de kan være *spesialiserte* og konsentrere seg om bestemte politikkområder slik som utenrikspolitikk, miljøspørsmål, eller frie økonomiske markeder.
- de kan være *regionalt orienterte*, og fokusere spesielt på bestemte områder av verden, kanskje særlig dersom dette har fått fornyet policyrelevans. Typisk nok har det skjedd en europeisering av tankesmiefenomenet (Sherrington, 2000) rundt den Europeiske Union og den nye arenaen for politisk innflytelse som er skapt i Brussel. Eksempler på dette er Center for European Policy Studies (CEPS) i Brussel. Andre regionalt orienterte tankesmier fokuserer på Asia, Amerika, eller Afrika.

4. Trender og tankesmier

I vår korte århundre har tankesmiene endret karakter, antall og organisering. Særlig det siste tiåret har vært formende. Antallet vokser raskt, tankesmier finnes nå på alle kontinent (hovedsteder i Asia og noen få byer i Afrika), de blir mer spesialisert og de samarbeider i nettverk. Dette er globale policynettverk som fremmer slike organisasjoners påvirkning. Dette gjør at de kan ta med seg ”internasjonale lærepenger” på tvers av nasjonsgrenser for deretter å implementere dem i nasjonal politikk.

Det er nærliggende å spørre om drivkreftene bak slike trender. Noen faktorer som ofte trekkes fram er globalisering – større behov for informasjon og analyse av mobile mennesker, ideer, varer og kapital. Fremveksten av informasjons- og kommunikasjonsteknologi frigjør policy fra sin stedsbundne karakter, mener mange, i tillegg til at sivilsamfunnet blir et globalt ideal. En mer pragmatisk betraktning er at tankesmier har etablert seg som fenomen og har vist hva konseptet innebærer (”*proof of concept*”) – deres rolle er blitt mer etablert og forstått.

5. Nordiske tankesmier

I Norden er tankesmier et nyere fenomen enn i USA og Europa forøvrig. De fleste er etablert i det siste tiåret, og mange av dem har kommet til etter årtusenskiftet. Året 2003 ser ut til å ha vært et vekstår og flere nye aktører kom til. Noen nordiske aktører er Bertil Ohlin-instituttet, Finland Futures Research Centre, Institutt for fremtidsforskning (København), Institutt for fremtidsstudier (Stockholm), Kairos Future, Markedscentret, Ratio-instituttet, Risøe National Laboratory (Roskilde), Teknologirådet i Danmark og Timbro (Stockholm).

Miljøet i Norge er preget av at tankesmiene er nye og at konseptet er nytt i nasjonal sammenheng. Det er mye utprøving både av arbeidsmetodikk og

finansieringsmodeller. Det er for tidlig å si hva som vil skje med tankesmiene i Norge, men det er interessant at både Civita, Stiftelsen Manifest og Mandag Morgen ble etablert i 2003 og at LibLab kom etter i 2004.

Noe er i emning i det politiske Norge. Kanskje er det et signal om at kunnskapsbehovet i politikken nå er stadig større og at det er vanskelig å orientere seg uten å ha slike miljøer å støtte seg til. Noe av grunnen kan også være at norske aviser har gjennomgått en stadig sterkere tabloidisering – og at universitetene ikke har klart å svare på behovet for tidsriktig kunnskap i en enkel språkdrakt. En mer historisk forklaring kan være at Norge begynner å komme etter de øvrige nordiske land når det gjelder vekt på utdanning, kunnskap som produksjonsfaktor og kanskje også i bevisstheten om at oljen ikke vil vare evig.

6. Tenketankers rolle i den politiske prosessen

Tankesmier er, på tross av ideologisk forankring og de begrensninger som ligger i å være grundige, redelige og aktuelle, relativt fristilt i sin rolle. De er ikke som politikere nødt til å begrunne sin eksistens direkte overfor velgerne. Dette gjør at de ikke trenger å være så populistiske. Samtidig kan dette være et demokratisk problem. Hvem er det tankesmiene representerer? Tankesmier tar som nevnt et langsiktig perspektiv, men kan også være relativt dristige i sine forslag. De har også det utgangspunkt at *ideer* og *visjoner* er meget viktig for politiske prosesser.

Tankesmier har et ambivalent forhold til politiske partier, selv om de fleste tankesmier er klart innenfor en etablert politisk fløy. De pleier partiene, men er ikke dogmatiske i sin støtte. Partiene synes ofte tankesmiene går for mye egne veier til at de er å "stole på". Tankesmiene må balansere forholdet til partiene kontinuerlig. Det er ofte en viss utveksling mellom tankesmier, politiske verv og statsadministrasjon. Mange stiller spørsmålsteget ved denne "vandringen", og det kan være snakk om en viss "karantenetid" mellom slagene. Likevel kan vi si at de er en akseptert faktor i det politiske spillet, spesielt i Europa.

Noen observatører mener politiske partier som er i regjering synes å være mer interessert i nye ideer når de er "på hugget" og øyner et regimeskifte. Da kan båndet til tankesmiene være nært, og deres ideer kjærkomne. Derfor er tiden etter at en regjering har falt kritisk for en tankesmie. De må ofte finne nye allianser, eller begrunne sin eksistens på nytt.

I og med at politiske partier er i motvind for tiden, kan fremveksten av tankesmier sies å være en slags motreaksjon. De er ofte forsvarere av at offentlige institusjoner fortsatt må spille en nøkkelrolle i samfunnet.

En anklage som ofte kommer frem er at de fleste tankesmier er konservative og helst markedsliberale. Dette kan ha vært riktig, men ligger ikke i selve tankesmiefenomenet. I 2003 er det mange både sosialliberale, sosialistiske og kommunistiske tankesmier, selv om liberalerne dominerer. Likevel er det liten tvil om at høyresiden har vært flinkest til å utnytte den muligheten tankesmier gir til å samles, utvikle tanker og nettverk, også internasjonalt.

Tankesmier er ofte ”infisert” av bedrifter, særlig i Brussel. De er en viktig finansieringskilde, ser dem som viktige møteplasser, kunnskapskilder og påvirkningsorgan. Det kan være en myk overgang mellom tankesmier og lobbygrupperinger, noe som kan være uheldig. På den annen side påtar de seg ofte en brobyggerrolle mellom akademia, det offentlige, bedrifter og organisasjoner. De formidler kunnskap mellom disse, og prøver å fremme kommunikasjonen mellom dem.

Sist men ikke minst er mange tankesmier eliteorienterte. De henvender seg til politikere, byråkrater, toppledere og media, men ikke alltid til befolkningen. Dette er et problem, men trenger ikke forbli slik. Det er mulig å involvere flere i policyutvikling og det er helt klart at flere stemmer må ut i samfunnsdebatten. De tankesmiene som klarer å fremme deltakelse, vil bidra mest til et bedre samfunn. Utfordringen er å finne gode metoder.

7. Kan tankesmier overleve i Norge?

Tankesmier er nytt i Norge og det er ikke sikkert de er kommet for å bli. Usikker finansiering, tradisjonelle skiller mellom informasjon, påvirkning og kunnskap samt mellom offentlig og privat – distinksjoner som har spart oss for mange problemer – kan bli neste generasjons utfordring å bli kvitt. Norge, som så mange andre land, er i stor endring. Prosesser som globalisering, teknologiutvikling og internasjonal alliansebygging kan viske ut skiller som vi har brukt mange år på å bygge opp. Foreløpig er det få støttespillere, Norge er et samfunn som egentlig bare har en stor veldedig stiftelse – Fritt Ord. Spørsmålet er om de nye rikingene er tilstrekkelig visjonære – og vil være med å bygge grunnlaget for en frisk samfunnsdebatt.

Hvilken rolle Civita, Manifest, Mandag Morgen og LibLab eller hittil ukjente aktører vil spille i dette er uvisst. Sikkert er det at vi går inn i en tid hvor politikerne såvel som byråkratene blir stadig mer utfordret av kunnskapssamfunnet. Kompetente borgere krever mer av sine ledere. Gode tankesmier klarer både å være spisse, redelige og godt funderte. LibLab vil for eksempel bidra til viktige debatter om likhet, velferd, og hvordan bygge et multikulturelt samfunn uten terrorisme – ut fra et syn om at politikken med fordel kan bli mer prinsipiell og verdibasert. Selv om partiene døde på nittitallet, har ideene, ideologiene og ildsjelene gjenoppstått – i nye organisatoriske former.